

AKCENAT U GRAMATICI ŠIME STARČEVIĆA

VLADIMIR ANIĆ

Posljednji hrvatski pisac ikavac prvi je izložio četveroakcenatski sustav našega jezika.

Šime Starčević učinio je to u gramatici koja je izišla pod naslovom *Nova ricsoslovica iliricska vojničkoj mladosti krajiesnoj poklonjena trudom i nastojanjem Shime Starceevicha xupnika od Novoga u Lici, u Tarstu 1812.* (Slovima Gaspara Weis), mal. 8°, str. 126. Gramatika je pisana Starčevićevim pravopisom (cs = č, x = ž, sh = š, ch, tj = ć, dj, gj = đ) uz načelo da je »izvan toga razložitije pisati jednim nego dvama slovima« (str. 20). Starčević ima u gramatici šest padeža. (Kašić, Mikalja, Della Bella i Reljković, S-evi prethodnici, ne poznaju lokativa, nego genitiv s prijedlogom *od* uzimaju za ablativ). Gramatika je pisana ikavsko-štokavskim dijalektom, kojem je pisac ostao vjeran do kraja života. Ipak, u njoj je upotrebljavao i oblike kojih nema u živom govoru, kao impfkt *ljubiahomo*, glag. imenice od svršenoga glagola kao *sagrađenje* itd., a dalje će se pokazati da je postavljao i pojedina pravila o akcentu svjesno odstupajući od svoga govora. S obzirom na to i na vidljivo oslanjanje na književnu tradiciju, Starčevićeva *Ričoslovica* može se smatrati, za razliku od nekih kasnijih gramatika, gramatikom književnog jezika, a ne gramatikom jednoga dijalekta. Starčević spominje djela Reljkovića, Apendinija, Della Belle, Stulića i dr. Ali koja je filološka djela poznavao, kao i drugim pitanjima, koja zaslužuju ozbiljnu pažnju, neću se ovdje baviti: ograničit ću se na njegov akcenat.

Starčević je rođen u Žitniku, a gramatiku je izdao dok je bio u Ličkom Novom. Kako je za pristup njegovu akcentu potrebno upoznati njegov govor, u ovom ću se razmatranju oslanjati na svoj materijal što sam ga snimio na magnetofonsku vrpcu na terenu u kolovozu 1967. (Starčevićevu akcentu pristupam sa stanovišta književnoga jezika i akcenta, pa ću sve oblike iz dijalekta tako bilježiti eliminirajući za ovo razmatranje nebitne dijalekatske činjenice). Taj će materijal biti neophodno pomagalo u upoznavanju akcentuacije u »naj-

sjajnijem i najdubljem hrvatskom gramatičkom djelu u prvoj polovici XIX stoljeća«,¹ što ga je pisac dao »u nezrilom viku«, kad je imao nepunih dvadeset i sedam godina.

Akcentatski znakovi

Starčević razlikuje četiri akcenta koja bilježi sa tri akcentatska znaka: ^, ˇ, ˘. Prvi znak (^) služi za obilježavanje kratkih slogova. Prije njega upotrebljavao ga je Reljković, a poslije I. A. Brlić u svojoj gramatici.² Starčević akcente ovako opisuje:

Kratki silazni: Glas kratki ne imade nikakva biliga, nego se razumi, kada slovka ne ima nad sobom nikakva zlamena, da se ima na kratko izreći.

Kratki uzlazni: Glas uzdignuti i barzo spuštani biliži se nadslovkom smotanim (˘) kao (*dobrōta*) i ostala, koja vidiš da moguće nije iskazati, jere ovi glas ni svako ime u svakom padanju, ni svaka vrimenorič u svakom vrimenu ne uzdarživa.

Dugi silazni: Glas malo rastegnuti biliži se nadslovkom teškim od live strane k desnoj potegnutim (˘) kao: (*glās*).

Dugi uzlazni: Glas posve rastegnuti imade nadslovak oštri od strane desne k lijevoj nizbardo potegnut (˘) kao (*kārati*).

Iako je Starčević četiri novoštokavska akcenta dobro razlikovao, nije bio načistu s njihovom fiziologijom. Za dugi silazni akcentat zapaža jedino da je duži od kratkog silaznog. Kako ga zove »malo rastegnuti«, a dugi uzlazni »posve rastegnuti«, izlazi da potonji drži duljim, ali njemu ne zapaža uzlazne intonacije. U kratkom uzlaznom akcentu, pak, čuje dvije intonacije — i uzlaznu i silaznu.

Starčević se osvrnuo i na to da njegovi prethodnici iza vokala pod kratkim silaznim akcentom udvajaju konsonant (*nebbo*), što on ne odobrava. Osjetio je složenost našega obličnog akcenta te se potrudio da postavi i neke »zakone od glasomirja«, koje nabraja uz opis akcentatskih znakova. Na njih ću se vraćati u razmatranju obličnog akcenta.

Dakle, Starčević ima jedan znak za kratke i dva znaka za duge slogove. U osnovi je zapaženo ovo:³ 1) današnji znak ˘ ne bilježi, 2) ˇ bilježi znakom ^, 3) ^ bilježi znakom ˇ, 4) ´ bilježi i on znakom ˘; i dalje da je opazio važnost kvantiteta, koji bilježi istim znakom kao silazni akcentat (˘), s tim što se iza kratkih slogova ne označuje ni-

¹ B. Drechsler, »Pop Šime Starčević«. *Veda*, Nova Gorica (1912), str. 441.

² S. Ivšić, »Akcentat u gramatici Matije Antuna Reljkovića« i »Akcentat u gramatici Ignjata Alojzije Brlića«, *Rad JAZU* 194 (1912), posebno str. 68.

³ *Ibid*, str. 68.

kako.⁴ Ta bi zapažanja tražila ipak da se mnogo primjera protumači kao pogrešno bilježenje akcenta samoga pisca. U daljnjem razmatranju funkcije akcenatskih znakova ta će se zapažanja morati dopuniti, a iz toga će biti jasno koliko će se morati korigirati.

Funkcija akcenatskih znakova

1. Znak ^ (smotani)

a) bilježi znak ^ za naš znak `: *glöginje* 11, *kripöstim* 34, *živina* 31, *živöta* 12, *pomöcnik* 3, *ričöslövník* 22, *imëna* nom. pl. 37. i dalje, *bogöljupstvo* 17, *samövlástje* 24, *putövanje* 12, *obäna* 45, *čëtvërica* 46, *jednöstruk* 45, *samövlasno* 24, *dobrövoljno* 76, *stanövito* 77, *smetëno* 75, *medüto* 18, *ispëčem* 71, *govöriti* 13, *izgovöriti* 15, *kupövati* 65, *utemëljili* 3. Te primjere treba čitati prema dijalektu sa kratkim ulaznim akcentom ali i sa duljinama na istim mjestima kao u knjiž. jeziku (*samövlāšće*). Osim riječi učena podrijetla danas izvan upotrebe, u dijalektu su mi se svi primjeri potvrdili, osim *dobrövoljno*. Bit će da je *döbrovöljno* noviji utjecaj. — Akcenti su pogrešno naznačeni u *dva bāna* 11, *pisācah* 22, *möre* 18, *kojî* 4 (= *bāna*, *pisācā*, *möre*, *kojî*).

Iz onoga što ću reći o znaku ` bit će jasno zašto S. znak ^ relativno malo upotrebljava.

2. Znak ` (teški)

a) bilježi znak ` za naš znak ^: *rič* 15, *mīsal* 32, *prāvda* 13, *vräg* 9, *rūjan* 35, *mësa* 36, *tö* 63, *vì* 47, *tkā* zamj. 48, *mlād* 38, *slāvni* 3, *pëtö* 26, *dvā* 24, *šëst* 25, *dvi* 11, *nājdü* 12, *bācim* 72, *sādīm* 72, *ljübīm* 59, *kārām* 50, *kārān* 73, *bāčen* 73 (= *rič* itd.).

b) bilježi ` za naš znak ~ ispred označene duljine: *nökātah* 11, *pādānjah* 25, *pāmëti* 17, *nāmiso* 32, *nāmīsal* 35, *gödīnah* 11, *idü* 69, *mögü* 70 (u dijalektu *nökātā*, *gödīnā*, *idü*). Bez znaka je *oganj* 35, što bi se čitalo *öganj*, ali nisam mogao potvrditi, jer tu riječ ne znaju više ni najstariji ispitanici, jedino *ögnjšće*.

c) bilježi ` za naš znak ` ispred označene duljine: *görë* 10, *vödë* 10 (i *vödë* 11), *vārstë* 4 i d. (genitivi sg.), *Cigānka* 37, *tvöjih* 12, *pökri* 65, *činiš* 12, *vëdri se*, *nöci se* 71, *izgovārā* 17 (i *izgovārā* 19). Ovo treba čitati sa kratkim ulaznim akcentom: *vödë*. U dijalektu je *Cigānūn*, *Cigāni*, *Cigānā*, s *Cigānīm*, *Cigānka*.

d) znak ` ispred duljine na komparativnom i superlativnom nastavku označuje kratki uzlazni ak-

⁴ B. Drechsler, o. c., str. 443. — Napominjem da ovdje iz tehničkih razloga uzimam znak ^ i mjesto obloga znaka za dugi silazni akcent.

cenat na slogu ispred: *nesrićniji* 12, *glasovitijih* 19, *zelenija* 41, *naj zdravija* 15, *naj zelenije* 41. Tu se ne radi o bilježenju analogijom prema pozitivu odr. vida, jer bilježi bez duljine odr. *zeleni, zelena* 41.

e) ne bilježi ga ispred označene duljine gdje odgovara našem: *zvonār* 36, *subotē* 35, *biliženja* 27, *potribovanja* 29, *kojim* 17, *moje* 15, *ovakva* 30, *takva* 14, *morski* 40, *marljivi* 38, *vlastita* 31, *muškoga* 14, *glasoviti* 3, *cilovito* 15, *samostavno* 35 i d., *carinja* 10, *nesrićniji* 12, *jedno* 18, *govorimo* 18, *nahodim* 3, *posvidočim* 72, *izvadiš* 18, *sastavi* 21, *odlazi* 16, *prolazi* 32, *načinja* 36, *tovare* 11, *podnose* 27, *pridruže* 14, *ostaje* 24, *ustaje* 19, *umiva* 11.

f) analogijom: *slatkosti* (= *slátkosti: slād, slādīm*), *glásove* ak. pl. (: *glās*).

3. Znak ´ (oštri)

a) znak ´ odgovara našem znaku: *nārav* 19, *glāva* 5, *baština* 11, *nārod* 3, *korēnak* 37, *dīte* 30, *čeljade* 14, *znānje* 13, *žēdna* 10, *različita* 16, *blizu* 75, *uzēti* 14, *ljūbiti* 59, *izopāčila* 31, *izgovārati* 21, *dādū* 17, *mišaju* 34, *pritpostāvljaju* 37, *ne cigāni!* 79, *pīso* 18, *ukāzasmō* 17, *kāži* 47, *kāza ću* 47, *pīsati* 18, *pīsati* 35, *odmāgati* 4, *pobīrajuć* 3, *dāvati* 23, *salivati* 18, *uživaju* 9. Svi se primjeri u dijalektu tako izgovaraju, osim što se izgovara *ūzēti*. O tako akcentuiranim infinitivima bit će još govora.

b) ne bilježi ga ispred označene duljine: *Stipē* gen. 32, *slagānja* 15, *ziđānju* 3, *dāvānju* 23, *ljubivši, -ā, -ē* 31 (= *Stipē* itd.).

c) analogijom: *jūnica* 37 prema dial. *jūne* (u dijalektu *jūnica*), *protīvni* 23 (: *protīviti se?*, inače se taj Starčevićev akcenat može čuti u ikavskim govorima).

*

Za duljinu, koju prepoznajemo po pozicijama, a koju također naziva »glas malo rastegnuti«, Starčević drži da se nalazi na ovim mjestima (str. 114, 115): 1. na zadnjoj slovki svakoga imena od drugoga prigibanja u drugom padanju bilo samostavno, oli pridavno, ako ushodi na *e* kao *ženē/dobrē*; 2. na zadnjoj slovki pridavnih imena od koga mu drago stupnja/ *veliki*. Priričak vindar na o nadslovka ne ima: *dobro, rano*; 3. na zadnjoj i pridzadnjoj slovki pridavnih imena u drugom padanju jednobroja: *dobrōgā, velikōgā*; 4. veksinom na pridzadnjoj slovki samostavnih imena u drugom padanju većbroja: *divojakah*, (a to onih, koja imaju u prvom jednobroja kratki glas); 5. na zadnjoj

slovki trećega sobstva većbroja prošastoga samostavnoga i budućega vrimena: *pisaše*, *pisa će*; 6. u imenim samostavnim ishodećim na *-st* kao *milost*, (*mōst*), *svāst*. — Lako se može zapaziti da Starčević nije dobro razlikovao akcenat od kvantiteta, kao i to da se sam nije uvijek pridržavao tih pravila. Pokazat ću i druge pozicije:

a) u 2. i 3. l. aorista: *dovede* 11, *učini* 16, *udavi* 10. Bez znaka odgovara prototoniji *dōvede*.

b) ne bilježi uz padežni znak *-h* u gen. plurala: *knjigah* 19, *bradāvah* 32, *divojākah* 32, *kōnjah* 45, *ljūdiḥ* 32, *ishādā-njah* 35 (= *knjigā*, *brādāvā* itd).

c) može izostati na padežnom nast. *-om*, *-em* bez obzira na duljinu prethodnog vokala: *planinom* 16, *živinom* 34, *pětom br.* 28, *šestom* 29, *drugom* 32, *trěcem* 27, *dōbrom* 39, *vārstom* 13 (= *planinōm*, *živinōm*, *pětōm*, *vřstōm*).

Oblični akcenat

I menice

1. a) Imenice sa dugim silaznim akcentom dosljedno označuje sa *zōb* 19, *slāst* 36. U *-im* padežu ima po *ćudi* 21, u *lāsti pisanja* 24. U dijalektu je po *ćudi*, u *lāsti*, što bismo i ovdje očekivali, iako ni Daničić *Srp. akc.* 79 za ove imenice ne bilježi promjene akcenta u lokativu. Gen. plurala uvijek ima *-h* kao padežni znak bez duljine uz dosljedno bilježenje akcenta: *stváriḥ* 14, *ričiḥ* 18 (= *stvári*, *riči*). Duljinu imaju »padanja ishodeća na *im*«, tako *stvárim* 13 (i *stvárim* 25) gdje akcenat odgovara dijalekatskom za dat., odnosno lok., instr. plurala.

Za dvosložne imenice žen. roda na konsonant sa kratkim silaznim akcentom ima: Sg 1. *milōst*, 2. *milosti*, 3. *milosti*, 4. *milost*, 5. *o milosti!*, 6. *s milosti*, *milostju*; Pl 1. *milosti*, 2. *milōstih*, 3. *milōstim*, 4. *milosti*, 5. *o milosti!*, 6. *s milōstima* 33. Nom. sg. odgovara akcentu dijalekt. *mīlōst*, te s tim akcentom treba uzeti i *kripost* 13, *žalost* 36, *ludost* 36, *bolest* 36, i dakako s duljinom koju pisac nije označio unatoč svom pravilu. Taj akcenat ostaje i u drugim padežima, a promjena intonacije u 2, 3. i 6. plur. danas je, koliko sam zapazio, izgubljena. (Izjednačavanje akcenta u dat. i lok., izjednačavanje akcenta odr. i neodr. vida pridjeva i nedosljedno prenošenje akcenta na proklitiku, osobito sa trosložnih imenica, najuočljivije su crte govora u Novom i Žitniku.)

Iako u *prīd večer* 75, *na čast* 94 nema duljine (po nesretno postavljenom pravilu kao u *svāst* trebala bi biti), prema dijalekt. pretpostavljam prelaženje akcenta na proklitiku: *prīd večēr*, *nā čāst*.

Od dvosložnih *misò* 32 i *misal* 32, u potonjoj bez duljine, iako ona u dijalektu stoji. Tu je mogla utjecati *nàmisò* 32 ili *nàmisal* 32. — Od dvosložnih *nàrav* 19, po *nàravi* 17, do *pònoći* 75 odgovaraju dij. i knjiž. akcentu i Starčeviću i našem bilježenju, kao i četverosložna *poigibèli* 18, ali s nepotrebnom duljinom.

Od četverosložnih *vrimenorič* 34, od *vrimenoriči* 16. Ovaj termin Starčević nije imao u pučkom vokabularu te jedanput duljinu stavlja, a drugi put ne. Kako kratak akcenat ne bilježi ispred duljine, može se pretpostaviti *vrimenòrič*, *vrimenòriči*, gen. sg. Ipak, na 15 nema ni akcenta ni duljine. Budući da S. tih riječi nije slušao, moguće je da ih je htio izgovarati kako je po njegovu bilježenju moguće: *vrimenorič*, *vrimenoriči* i isto *dionorič* 31, nom. pl. *dionoriči* 16 (= *dionorič*, *dionoriči*).

b) Dvosložne na vokal s dugim uzlaznim akcentom bilježi jednako svojim znakom: *gláva* 5 itd. Taj akcenat ostaje nepromijenjen *glávè* 7 (= *gláve*), *stránè* 75. U dva slučaja izostali su akcenti: *dušè* 9, *sridè* 35, a u jednom duljina: *zíme* 10. Gen. sg. *várstè* 28 stoji prema danas najčešćem nom. *vřsta*, ali se akcenat mijesha: *varstè* 4 i *vårstè* 14 (ovome ide u prilog u *vårsti* 12, *vårstom* 13), prema kojemu stoji nom. *vřsta*, što se također čuje. — Akcenat je pogrešan u *sestrè* 15.

Dugi silazni imaju *právda* 13, na *šúnjki* 32, *càrkavah* 24, što odgovara dijalekatskom *právda*, *šúnjka*, *cřkva* — *cřkāvā*.

Gen. plurala *ikàrah* 32 i *bradàvah* 32 upućuju prema dijalektu na *ikārā*, *brādāvā* i nom. *ikra*, *brāva*. Duljine ispred padežnoga znaka -h dosljedno nisu označene. Isti je akcenat u gen. *svarhè* 12, *vranè* 11. Prema dijalekatskom gen. sg. *bedrè* 36 ima akcenat *bèdrè* (*bèdra*, pl. *bèdre*).

Iako su ponekad označivane osobitije dijalekatske izgovorne cje-line (*do pó zdilè / do pó zdilè : dō pō zdilè*), prelaženje akcenta na proklitiku nije posebno označivano. Primjer na *glavu* 77 ništa ne pokazuje, jer je pisac znao označiti akcentom prijedlog i u drugačijim pozicijama, ali bih prema dijalekatskom za *rūku* 96, u *carkvu* 106, na *njivu* 94, u *vodu* 95, u *kolim* 76 itd. sve čitao s prenesenim akcentom (*zā rūku* itd.). Ipak bih unatoč današnjem stanju dijalekta (gdje se čuje i sasvim normalno u *grād*), pretpostavio prelaženje akcenta na proklitiku s trosložnih riječi *od stotinhè* 45, *od hiljadè* 45, u *kupinu* 95.

Među trosložnim kratki silazni na prvom slogu čita se u *nozdarva* 32, *mišnica* 32, *starica* i *odluka* 12 (= *òdluka*, ali je u dijalektu *zadržuga*). Prema prijašnjem tumačenju i prema dijalekatskom i *godinah* 11 i *godinah* 23 čitat će se *gòdinā*.

Kratki uzlazni akcenat ima označena im. *glòginje* 11, ali se u dij. jednako izgovaraju neoznačene *divica* 32, *divojka* 32, *tojaga* 32, *veljača* 35, *nedilja* 35, bez promjene u padežu *nediljè* 35, *subotè* 35, *potribè* 35 (prema *pòtriba* u značenju Elend). U *Horvatskà* 19 ne može

se iz jedne duljine izvesti akcenat *Hrvātskā* kao u dijalektu i ARj i Benešića hrvatsko-poljskom, a ni *Hrvātska* kao u Ristić—Kangrge srphrvatsko-njemačkom rječniku.

Kod imenica koje imaju kratki uzlazni akcenat na drugom slogu nije bilježen ispred duljine u *oštroćé* 34, ali je označen u *sramôtè* 10, *planinè* 14, što je u skladu sa dijalekatskim nom. *planina* 14. Na *pe-tina*, *šestina* itd. Starčević akcenat nije zabilježio, ali prema dijalektu kratki silazni ne dolazi u obzir. Sklon sam im dati akcenat prema *planina*, ali među starijima još živi kao jedini pojam »peti dil«¹ itd. Dosljedno bilježi u padežima *na planini* 16, *planinom* 16, *živinom* 34 (dakle *planini*, *planinom*).

Među četverosložnim akcenat je označen u *babètina*, *ženètina* 37 (= *babètina*), dok se ničim ne da potvrditi gen. sg. *domovine* 19. Ne-potrebna je duljina u ak. pl. *veličinè* 3. — Među peterosložnim je *ričòslovica* 13 (= *ričòslovica*). Prema njoj bila bi *dògòdòvština* 3 (dijal. *dogòdòvština*). To bi značilo da je na trećem slogu duljina pravilna, na prvom akcenat nepotreban, a na drugom odgovara našem ¹ (kao prije *vòdè* : *vòdè*), jer ni na jednom mjestu ¹ kao znak za dugi silazni akcenat ne dolazi u obzir.

2. a) Od imenice *konj* ima gen. pl. *kónjah* 45; od kruh gen. pl. *krúah* 4 (u dijalektu *krúhā*). Od *bog* 17 (akc. nije označen, ali može biti samo dugi silazni (*bòg*), gen. pl. *bogóvah*, dat. *bogòvim*, s *bogovim* 28 (danas u dijalektu samo *bògòvā*, *bògovim*). Ni genitivi pl. *glasóvah* 21, *vikóvah* 3, *gradóvah* 35 danas se ne mogu potvrditi, nego samo *glàsòvā* itd. Gen. pl. u dugom obliku ima *volóvah* 44, što bih prema prijašnjim tumačenjima i dijalektu čitao *vòlòvā*. Kratku množinu ima gen. *dilah* 13, *pútah* 15, ak. pl. *púte* 12, *díle* 36, dakle s normalnom promjenom intonacije *dil-díla*.

Prelaženje akcenta na proklitiku, koje se prema dijalektu mora pretpostaviti, nije ni ovdje posebno bilježeno: *na dvòr* 94 (moguće čitanje na *dvòr* i *nā dvòr*), *u grād* 106, *za plòt* 96, *u bròd* 13, *na vùka* 10, *za skút* 96 itd.

b) Od *náčin* 15 gen. pl. *náčinah* 25, bez jedne duljine, koja nije izostala u *náròdah* 3, *zákònah* 35. Inače u ovom tipu nema promjena u akcentu.

Među imenicama koje iz drugoga sloga izbacuju *a* (kao *rúbac* 15, *júnac* 37, *sudac* 3 = *súdac*) ima gen. pl. *pisáčah* 3 (moguće samo *pīsācā*), ali nesigurno: *pisáčah* 19 (*pīsācā* : dijalekt *prāsācā*?) i očito krivo *pisáčah* 22 (= *pīsācā*). Nom. sg. *úzal* 27 čitat ću prema bilježenju i prema dijal. *úzal*, ali *pòsò* 10 prema dijal. *pòsāl*. S tim akcentom *òsò* 10, *kotò* 27, *pakò* 27, ali su te riječi s promjenom *l > o* u piščevu dijalektu nepoznate. Od ostalih koje gube *a* tu su gen. pl. *momákah* 29, *otáčah* 29, kao u dijalektu i književnom jeziku.

Prema *stáležu* 15, *stáleže* 15 očekivali bismo nom. *stálež* (kao u dijalektu), ali ipak nalazimo *stálež* 15 (= *stálež*). Od čovjek ima nepotrebnu duljinu u *ljūdi* 21 (= *ljūdi* : *ljūdi*); gen. pl. *ljūdih* 31 (= *ljūdi*), ali i bez akcenta.

Kratki silazni prema dijalektu ima *izglēd* 31 a uzlazni *otrōv* 32 (= *izglēd*, *ōtrōv*). Prema silaznom pravilno stoji dat. sg. *poglēdu* 37 (= *pōglēdu*). Od nokat gen. pl. *nōkātah* 11 (= *nōkātā*) ali *misēcah* 35 (= *misēcā*). Gen. sg. *rāzūma* 25 treba prema dijalektu čitati *rāzūma* (nom. sg. *rāzūm*). Na *sīesnja* (sic) 4 stoji akcenat na prvom dijelu dvosložnog jata, po dubrovačku; iako u drugom slučaju s ikavskim refleksom nije akcenat označen (*sičanj* 35), akcenat je u dijalektu *sičanj*.

Prelaženje akcenta na proklitiku mora se i ovdje pretpostaviti, ali se ne može izvoditi iz primjera *na misec* 75 (gdje nedostaje duljina na drugom slogu) ili *ū korenu* 22, *ú korenu* 22, gdje pisac samo stavlja znak na prijedlog. Potonji je, kao i : *i psi*, pogrešan.

c) među trosložnima duljine nema *pomōčnik* 3, a akc. *kolōvoz* (moguć prema npr. *strnōkos*) ne da se potvrditi, čuje se samo *kōlovōz*. Ne da se potvrditi u govoru Žitnika i Novoga ni *perivoj*, -a 14, -u 16, gdje je jedino *pērivōj*, i to kao riječ »u knjigam«.

Starčević je dugi uzlazni akcenat dosljedno bilježio na riječima kao *vilāeti* 18, *Slavōnci* 18 i deminutiva *plamēnak* 737, *busēnak* 37, *korēnak* 37, što sve odgovara živom govoru, osim *kamēnak* 37 (= *kamēnak*) sa pogrešnom intonacijom.

d) Iz *inostrānca* 27 (= *inostrānca*), što bi se prema prijašnjem moglo čitati *inostrānca*, mogao bi se izvoditi nom. *inostrānac*. Ali nema uporišta u Starčevićevu govoru da bismo u *inostrāncah* 4 zbog akcenta *inostrāncā* prvi znak ` držali pogrešnim. Naprotiv, treba čitati *inostrāncā*, što se ne slaže s novijim književnim akcentuiranjem *inostrāncā*. (U dijalektu je još *Amerikānac*-*Amerikāncā*).

Im. *samoglāsnik* 21, *samoglāsnikom* 21, *samoglāsnici* 17 ne akcentuira prema *ričōslovník* 22 (čitam *ričōslovník*). Akcenat je tu *sāmoglāsnik* (ne knjiž. *samōglāsnik*), čemu ide u prilog što pisac označuje treći slog kao dug i kad griješi u intonaciji: *samoglāsniku* 29. Isto tako ne bih čitao *skupglāsnik* 25 kao npr. knjiž. *sūglāsnik*, čemu se protivi gen. *skupglāsnika* 21, nego kao dijalekt. *sūvlāsnik* (knjiž. *sūvlasnik*), dakle *skūpglāsnik*.

e) Ovako dalje ostaje Starčević dosljedan u *iliriānac* 23, *iliriānca* 27, *iliriāncim* 3, gen. pl. *iliriāncah* 4 (= *iliriāncā*). Kad bi se akcenat nalazio slog naprijed, treći slog od kraja bio bi kratak.

f) Od *Stipe*, *Bárnje*, *Pēre* 32 vokativ je *Stipe*, *Pēre* 32 (*Stipe*, *Pēre*); po govoru gen. *Stipē* 32 može biti samo *Stipē*.

3. a) Prema dugom uzlaznom u nom. (npr. *gnjízdo* 11) nema promjene akcenta u 2. pad. *mlika* 11, 6. pad. *u društvu* 23, *na žálu* 13. 2. pad. pl. *cábàlah* 35 (= *cábàlā*) nije akcenat kako je kasnije zabilježio Daničić *Srp. akc.* 62 *stábło-stábālā*, nego kako je u dijalektu *stábło-stábālā*.

Gen. pl. *sèlah* 35 odgovara dijalekatskom. Jednako gen. pl. *slóvah* 17 upućuje na nom. *slóvo*, a dalje prema dijalektu treba *slovim* 18 čitati *slóvim*. Im. *slóvo*, s akcentom koji se danas može smatrati urbanim, već kod S-a nije ulazila u tip *gr̄lo-gr̄lā* kao kod Daničića *Srp. akc.* 64.

Od *ime* redovno nom. pl. *imèna* 13 itd., gen. pl. *imènah* 32, *imènim* 23, što sve odgovara dijalektu. Od pleme nom. pl. *plemèna* 14, ali i gen. sg. *plemèna* (= *plemèna*). To nisam mogao potvrditi (samo *plèmena*), ali se taj akcenat prečesto javlja da bi se moglo što drugo zaključiti nego da je postojao kad ga je pisac zabilježio (26, 27, 28, 30, 31 2x, 32, 33) ili da je stavljen analogijom prema nom. pl. *plemèna* ili prema lok. muškog roda *na kamènu*.

Prelaženje akcenta na proklitiku nije ni ovdje označivano, npr. *u brime* 95, *na polje* 94, *po polju* 98. Primjeri *od mòra* 18, *u mòre* 95, *po mòru* 98 (= *mòra* itd., danas u dijalektu samo *mòre*) ne pokazuju ništa. Vjerojatno je pisac želio dati dubrovački akcenat *mòre*, označivši dobro kratkoću, ali ne i intonaciju. U primjeru *ù imènim* 19 vidimo opet običaj da prijedlog označi akcentom neovisno o imenici.

Gen. sg. *mèsa* 36 (= *mèsa*) u skladu je s dijalekt. *mèso-mèsa*, te se ne može potvrditi gen. sg. *mèsa* 11, *mèsom* 11 (= *mèsa*, *mèsom*). Prema dijalektu stoje i gen. pl. *vrilah* 35, *místah* 35 (= *vrilā*, *místā*), kao i *dàrvah* 10 (= *dřvā*). Pluralne oblike nom. *ušèsa*, *čudèsa*, *nebèsa*, *tilèsa* 34 nisam čuo, nego samo *ušèsa* itd.

b) U gen. pl. *gòvèdah* 45, sa u svakom slučaju pogrešno stavljenim akcentom umjesto duljine na drugom slogu, ne slaže se s dijalekt. *gòvedo*, pl. *gòveda*, gen. pl. *gòvèdā*. Gen. pl. *príimènah* 37 ima pogrešan znak ' umjesto ' kao duljine na drugom slogu.

c) Izražavanje glagolskim imenicama javlja se u dijalektu tek kao utjecaj šabloniziranog jezika vezanog uz javni život. Redovna je veza *za* + infinitiv (npr. *za tèsānje*: *za tèsat/i*). U Starčevića se javlja dosta glagolskih imenica, kojima se često zadovoljava da stavi samo duljinu, iako se akcenti razlikuju po onome što se može zaključiti iz pojedinih primjera u dijalektu ili iz akcenta u književnom jeziku (npr. *zlamènje* 18, dijalekt. i knjiž. *zl(n)āmènje*, *slagānje* 15, dijalekt. i knjiž. *slāganje*). Ipak akcenat dugi uzlazni bilježi sa sigurnošću: *ganūtje* 16, *svanūtje* 75, *prignūtje* 12, *uzdignūtje* 3, *rastegnūtja* 14, *pisānje* 3, *mínjanje* 32 itd.

Iz dijalekta se ne može potvrditi da je Starčević imao osnove za akcenat ´ na drugom slogu u nom. pl. *mišljénja* 17, jer je u dijalektu samo *mišljénja*. Dalje *govorénje* 15, -a 13, -u 14 (dijal. *govorénje*) ima akcenat po piščevu pravilu (*Ričosl.*, 116) po kojem takva »imena« i »spodobna imadu ovaj nadslovak, ako ne ide prid njim više skupglasnika«. Tako je Starčević u nizu primjera (v. rječnik na kraju) u kojima se nije mogao osloniti na živi govor unio pravilo u kategoriju u kojoj je opazio da »zakon nije općinski«. S obzirom da je *putóvanje* 12 akcentuirano dosljedno piščevu bilježenju i dijalektu (*putóvānje*), drugačije treba čitati *biližénje* 27 (= *biliženje*) i *dišovānje* 15 (= *dišovānje*).

Zamjenice

a) Zamj. *jà* 47 (= *jâ*) akcentuirana je u paradigmati, u kojoj *mene*, *meni*, *mene*, *sa mnom* treba i prema dijalektu čitati s kratkim silaznim akcentom (*mēne* itd.). Nemaju akcenta *ona*, *ono*, *oni*, koje u dijalektu glase *óna*, *óno*, *óni*. — Od *ti* 47 (= *tî*) padeže treba čitati *tēbe*, *tēbi*, a od *ona* 47 (= *óna*) s akcenatskim znakom *njê* 47 (= *njê*), a bez akcenatskog znaka *njoj*, *nju*, *s njom* jednako sa dugim silaznim akcentom (*njôj*). Tu je još *vi* 47, *vàs* 47, *mî* 47, *nâs* 47 (= *vi* itd.). Dakle, lične zamjenice Starčević akcentuira ovako: ako je akcenat kratak, nije označen, bez obzira na intonaciju. U kosim padežima stavlja samo akcenat 2. padeža, akcenat 4. padeža ne stavlja jer ga drži jasnim prema 2. padežu, a 3. padež, koji ima kratki silazni akcenat, prema općim pravilima ne označuje.

b) Među upitnim i relativnim bilježenje je dosljedno i lako se potvrđuje u dijalektu: *štò* 11 (*štò* i *štô*), *tko*, *tkòjâ* 48 (= *kò*, *kò*, *kòjâ*). Na *kojî* 4 akcenat je pogrešan; *kojim* 17 prema dijalektu treba čitati samo *kòjim*, jednako kao i *kojâ* 13 (= *kòjâ*); *kòmu* 4 čuje se *kòmu* i *kòmu*.

c) Paradigmatu: *ovì* (u značenju *ovaj*), *ovògâ*, *ovomu*, *ovòga*; *òvì*, *òvih*, *òvim*, *òve* 26; žen. r. *ovâ*, *ovè*, *ovòj*, *ovu*; *ovè*, *òvih*, *òvim*, *òve* 33; sred. r. *ovò*, *ovògâ*, *ovomu*, *ovò*; *ovâ*, *òvih*, *òvim*, *òva* 30 treba sve čitati prema dijalektu s kratkim uzlaznim akcentom, s tim što dolazi i duljina u 3. pad. sg. muškoga i srednjega roda, u 4. pad. sg. i pl. muš. sr. i žen. roda i u svakom 2. pad. plurala. Dakle: *òvì*, *òvogâ*, *òvomû*, *òvih*; 2. padež čuje se i *òvogâ*, što je zacijelo uvjetovalo Starčevićev akcenat u muš. i sr. rodu. — Primjeri izvan paradigme pokazuju dosta nesigurnosti u akcentu: 1. pad. muš. *òvì* 14, 15, 48, *òvi* 16, *òvi* 15; žen. *òvâ* 13, 14, 15 itd., *òva* 15; sr. *òvò* 14, 15, *ovò* 12; 2. pad. muš. *òvogâ* 14, 21, 24, 29, *ovògâ* 34; 4. pad. žen. *òvu* 15, 24, 29; 2. pad. pl. *òvih* 15; 1. pad. sg. *ònâj* 17; *òni* 48, žen. *ònâ* 48, sr. *ònò* 48; 2. pad. pl. *ònògâ* 15; 2. pad. sg. m. *togâ* 21, 3. pad. *tòmu* 11, 6. pad. *tím* 10 (u dijalektu *tògâ*).

d) Prema dijalektu treba gen. *mojè* 15 čitati *mòjē*, a dalje dolaze *njézinu* 18, *mòme* 15 (= *mòme*), *tvògà* 12, *svògà* 12 (= *tvòga*, *svòga*) i *tvòjih* 12 (= *tvòjih*).

e) Akcenat nije označen ispred duljine u *ovakvâ* 30, *takvâ* 14 (ali *tâkvâ* 11, 27) što će se čitati *ovâkvâ*, *tâkvâ*.

U zamjeničkom značenju kao u dijalektu *jednòme* 25 (= *jèdnòme* 13, *jednòga* 16 i *jednògâ* 14 (s nepotrebnom duljinom).

Primjere u *òvìm* 19, u *ònim* 29, koji stoje prema dijalektu *òvò*. *òvìm*, u *òvìm* čitam u *òvìm*, u *ònim*, jer ni u drugačijem slučaju (*òvì*, *ù ovim*) ne bi znak ` mogao značiti duljinu. Akcenat je pogrešan u *za òvò* 16. Prema dijalektu čitat će se s prenesenim akcentom *kod nàs* 19 (koje dopušta kod *nàs*), *za nàs* 21, *za kìm* 96, *za čìm* 96, i *tò* 19, i *tì* 13, dakle *kòd nàs*, *zà nàs*, *zà kìm*, *zà čìm*, i *tò*, i *tì*. Na prelaženje akcenta donekle bi ukazao primjer *međù nje* 32, ali kako je osamljen i kako nije označena duljina, koju pisac u prijašnjim primjerima dobro osjeća, ne bih ni ovdje u označivanju prelaženja akcenta na proklitiku pripisao piscu veće namjere.

Pridjevi

a) U odr. obliku *mlàdi* 39, *mlàdâ* 39, neodr. *mlàda* 39, *mlàdò* 39 odgovaraju dijalekatskom, kao i poimeničeno odr. *cilò* 16 (*iz njìh jedno cilo učini*) 2. pad. *cilògâ* 14, neodr. *cilo* 25, *ciloga* 12. — Akcenat je pogrešan u *líp* 15, gdje, dakako, može biti samo silazan. Odr. oblik *stàri*, *stàrà* 39, *stàrò* 38 (= *stàri*, *stàrà*, *stàrò*) stoji kao i u dijalektu prema *star*, *stara* 39, *staro* 38 (treba čitati m. r. *stâr*, ali *stàra*, *stàro*).

b) U odr. obliku od *dòbri*, *dòbrâ*, *dòbrò* 39, pl. *dòbri*, *dòbrè*, *dòbrâ* 39 ima 2. padež *dòbrògâ*, *dòbrè*, *dòbrògâ*, pl. za sva tri roda *dòbrih* (sic) 39. Ovakvo bilježenje upućuje na *dòbri-dòbròga*, ali ja sam mogao potvrditi samo izjednačenje *dòbri-dòbròga*, *dòbrâ-dòbrè*, *dòbrò-dòbròga*, što je zacijelo piscu bio razlog za drugačije akcentuiranje nego u paradigmi: *dòbrâ dica* 31, *dòbri*, *dòbrâ*, *dòbrò* 38.

U paradigmi, koju ovdje ne moram u cijelosti navoditi, nema duljina u 4. pad. žen. r. (*dòbru* : *dòbrû*), 7. pad. žen. r. (*dòbrom* : *dòbròm*), 4. pad. sr. r. (*dòbro* : *dòbrò*) i 2. i 3. pad. pl. za sva tri roda (*dòbrih*, *dòbrim* : *dòbrìh*, *dòbrìm*).

Od *mùškò*, *žènskò* 14 (= prema dijalektu *mùškò*, *žènskò*) 2. padež ima *mùškògâ* 14, *žènskògâ* 14 (prema dijalektu čitam *mùškòga*, *žènskòga*), iako je jedanput označeno drugačije *žènskògâ* 32 (pa i pogrešno u nom. *mùškò* 14). — Od drugih bez nominalne deklinacije *mòrski* 40 mogu potvrditi samo kao *mòrskì*.

c) Prid. *općinskò* 25 čitao bih prema dij. *òpćinskò*. Nisam čuo *òpćinskò*, čemu bi išli u prilog primjeri bez duljine na srednjem slogu *općinskò* 13, 15, -a 35.

Duljine na trećem slogu od kraja izostale su na *franceskògà* 21, *ilirskògà* 34 (*fràncèškòga*, *ilirskòga*). — Akcenat i duljine nedosljedno su sastavljeni u *ostàli* 3 (dij. i knjiž. *òstàlī*), nom pl. sr. r. *ostalà* 32, *ostalà* 14, *òstàlih* 3, *ostàlih* 22, 23, 24. — Nedosljednost je u 2. pad. sg. *starinskògà* i *starinskògà* 21, ali duljina na trećem slogu od kraja daje prednost prvom primjeru jer potvrđuje iz dij. *stàrinski*, -ò, *stàrinskòga*. — I još *samostàvnògà* 15 i *samostavnòga* 41 mogu po analogiji iz dij. (: *sàmostàlan*) 2. padež te mrtve riječi pročitati samo *sàmostàvnòga* shvaćajući kao duljinu znak ` i na trećem slogu od kraja u prvom primjeru.

Ovi primjeri pokazuju kako Starčević nije zapazio da je u dvo-složnom nastavku -oga dug samo predzadnji slog, te i u pridjeva i, kako će se odmah vidjeti, brojeva provodi svoje prije spomenuto pravilo po kojem oba sloga imaju znak duljine.

d) Komp. *carnijà* 10 (dij. *črnjā*) može se čitati samo *črnijā*. U dijalektu pozitiv muš. r. glasi *črn*.

Komparativi (i prilozi) *bolji* 10, *jači* 19, *mlađi* 23, *više* 12 svi imaju u dijalektu kratki silazni akc. (*bòlji*); isto vrijedi i za *lūdi*, te se pišćev akc. *lūdi* (*lūđi*) ne može potvrditi.

Brojevi

Redne brojeve *pārva* 11, *parvā* 31, *pārvo* 25, *parvo* 17, *parvògà* 12 itd., u *parvom* 26 itd., s *parvim* 28 u kojima opažamo nesigurnost u akcentuiranju, dapače s jednim i, prema dijalektu možemo čitati samo sa kratkim uzlaznim akcentom (*přvā*, *přvo*, *přvòga*; isti akc. ima muš. r. *přvi*). Dalje *drūgi* 17, itd., -ā 17, -ò 17 itd. i *trécé* 24, *trécem* 27 treba prema dijalektu čitati *drūgi*, -ā, -ò, *trécé*, -ém, a *čtvártò* 26 prema dijalektu i ujedno zbog duljine na drugom slogu od kraja *čtvrtò*.

U brojeva koji nemaju dualnih oblika Starčeviću znak ` sada više ne odgovara našem ` ili `̂, nego prema njegovu načelnom bilježenju odgovara našem ^: *pětò* 26, -om 28 itd., *šestò* 26, -om 29. Ovo treba čitati sa duljinom, iako pisac ne bilježi duljinu na nastavku -om.

Dakako, u dijalektu i ovdje akcenat sistematski prelazi na proklitiku. Ali iako prema *šest* 25 odmah zatim stoji *na šest* 25, pa *dvadeset* i *dvā*, *trideset* i *dvā* 44, što su osamljene pogreške s uzlaznim akcentom na jednosložnoj riječi, nije dovoljno da se piscu pripisu većme namjere, te za prelaženje akc. na proklitiku vrijedi što je prije rečeno. Starčević je dapače propustio da stavi znak ` u *dvā pūt*, *tri pūt* 75, iako je u bilježenju toga znaka siguran.

Glagoli

1. a) Od složenoga glagola *dòvesti* (dijalekatski *dòvesti*, *dovèzēm*, *dòvezlo* : knjiž. u *Prav.* MH-MS *dovèsti* i *dòvesti*, *dovèzēm*) Starčević ima aorist *dovezoh*, *doveze*, *doveze*, *dovèzosmo*, *dovèzoste*, *dovèzošè* 64. Kako vidimo ostavlja kratki silazni akcenat i ne bilježi razliku u akc. između 1. lica i 2. i 3. lica sg. koje nema ni u dijalektu (Novi: *dòvezoh*, *dòveze*). Ali književni jezik ovu generaliziranu prototoniju ne normira (*Prav.* MH-MS *dovèzoh*, *dòveze* : t. *izvèzoh*, *izveze*) unatoč široko zasnovanim dubletama. Starčević je isto proveo i u drugih glagola kod kojih te promjene u dijalektu nema: *recoh*, *reče*, *reče*, *rekosmo*, *rekostè*, *rekošè* 69, *žeh*, *že*, *že*, *žesmo*, *žeste*, *žešè* 64 (: *rècoh*, *rèče*, *rèkosmo* i *žèh*, *žè*, *žesmo*).

Duljina u trećem licu plurala u ovih glagola nalazi se po Starčevićevu pravilu »na zadnjoj slovki trećega sopstva većbroja proštog stoga samostavnoga i budućega vrimena« (*Ričosl.* 115). Nije mi poznato da bi još koja gramatika hrvatskosrpskoga jezika spomenula dužinu krajnjega sloga u 3. licu plurala aorista. Taj završetak nije ni kod Daničića u *Srp. akc.* dug, i ne spominje se kao svojstvo književnoga jezika. Tako će sigurno i ostati, jer ne ulazi u urbani izgovor. Ne mogu reći koliko je Starčević slušao ovu duljinu u aoristu, kojega se upotreba i u ličkim govorima smanjuje. Ja sam je konstatirao samo iznimno u *bišè* (uz jednu nesigurnu informaciju za *skòčišè* — kod ikavaca u Smiljanu). Nedostaje mi elemenata da bih Novi dodao površini na kojoj je konstatirana, ali ta površina i nije tako mala u štokavskim govorima.⁵

Od glagola *ići* (Novi, Žitnik) prezent glasi *idēm*, *idèš*, *idè*, *idèmò*, *idètè*, *idū* 69. Ovakvo bi bilježenje sugeriralo promjenu u akcentu *idēm*, *idē*, ali za nju u dijalektu općenito nema osnove: ovaj glagol ima tu svim licima kratki silazni akcenat *idēm*, *idèš*, *idē*, *idèmò*, *idēte*, *idū*. Iznimno sam čuo (ispitanica iz Novoga) *idēm*, *idē*, *išlo se*, *ići*. Starčević je bilježio duljine u svim licima, držeći da se znak ` , koji mu znači duljinu, nalazi »na zadnjoj slovki svih sopstava sadašnjega vrimena kazajućega načina« (*Ričosl.*, 115). Inače taj akcenat daje iznimno i drugačije: *idū* 11.

Particip prezenta *idūći* 69 u skladu je s prije spomenutim Starčevićevim pravilima. Taj se akcenat ne da potvrditi, kao ni *jéduć* 11. U dijalektu je *idūći* i *jédē-jédūć(i)*, *pòjedē* i *pojédē*. Po istom pravilu da znak ` stoji »na slovki stojećoj prid *ch*« (*Ričosl.*, 116) ima i *rekūći* 69, koji se ne može u dijalektu potvrditi, kao ni primjeri koji će još biti spomenuti.

⁵ P. Sladojević, »Kvantitet završnog samoglasnika 3. lica množ. ne aorista i imperfekta«, *Naš jezik* X, sv. 3—6 (1960). Tamo i literatura.

b) Nepotrebne duljine nalaze se u paradigmi *možem, možeš, može, možemo, možete, moguć* 70. Izvan paradigme su *ne možeš* 35, *može* 18, *ne može* 11, *ne možemo* 14, *ne možemo* 18, *moguć* 13, *ne moguć* 11, 19, 36, *ne možeš* 15, *ne može* 27. Ovakvo bilježenje akcenta u fonetskoj realizaciji glagola koja nije iz dijalekta upućuje na namjeru s akcentom *možem* — 3. lice pl. *moguć*, iako je nedosljednost očita (uz pogreške s akcentom na kraju riječi *može, ne možeš*). U dijalektu kratki silazni akcenat nalazi se u svim licima u fonetskom obliku *mõrem, mõreš, mõre, mõremo, mõrete, mõrũ; nõ morũ; mõgã sam; mõgla*. Iznimno sam čuo *mõgu, ne mõgu* (1. lice sg.).

Prema paradigmi *rečem, rečeš, reče, rečemõ, rečete, reče* 69 nije akcentuirano *rečem* 15, ali način akcentuiranja paradigme u skladu je s prije navedenim (Funkcija akcenatskih znakova 2 b). Prema dijalekatskom treba dakle čitati kako se govori *rečem, rečeš, reče, rečemo, rečete, reču*. Iznimno sam konstatirao osim *rěkã* i *rěkã*. Pisac je u tvorbi 3. lica plurala odstupio od svoga govora.

Od svoga govora (u kojem sistemski ima samo infinitiv bez sufiksalnoga -i) Starčević je odstupio postavljajući dugi uzlazni akcenat u infinitivu glagola *uzeti* 14, *oteti* 72 (u dijalektu *ũzeti, õteti*), *umriti* 27 (u dijalektu *ũmriti, õpřiti*). Već je Daničić imao *pečemo/pečemo* (u novije vrijeme u *Prav.* MH-MS imaju dubletni akcenat i tematizirani glagoli prostih i složenih osnova). Dugi uzlazni akcenat u infinitivu, svakako rjeđi u zapadnijim govorima, koji nisam mogao konstatirati, Starčević ne prati adekvatom u prezentu.

Ovi će se Starčevićevi postupci pratiti dalje u razmatranju akcenta glagola. Oni pokazuju da je pisac želio dati gramatiku književnoga jezika, a ne gramatiku dijalekta koji bi bio književni jezik⁶

U prezentskim oblicima pogrešan je akcenat *ne smi* 19 sa dugim uzlaznim akcentom, i to na posljednjem slogu (dijal. *ně smĩ*). Akcenat u dijalektu prema prijašnjem označivanju odgovara *štijě* 18 (= *štijě*), *ũdrēm* 71 (= *ũdrēm*), *čũjě* 19 (= *čũjě*). Ne mogu potvrditi *pijě* 10 (= *pijě, pijě?*), koje sam čuo samo *pijēm, pijě, põpijēm*.

⁶ B. Drexler, o. c., str. 141, zapaža se da se »iz dobra poznavanja narodnog govora izvijaju osnovi Starčevićeve gramatike, u koju su umjesto živjelih, arhaističkih gramatičkih oblika ulazili noviji, općenitiji, narodniji, mjesto tuđega duha narodni duh«. Z. Vince u raspravi »Zadar kao središte raspravljanja o književnom jeziku u prvoj polovini XIX stoljeća u Dalmaciji«, *Radovi Instituta JAZU* sv. XI—XII (1965), str. 447, kaže da »osnova njegova rada nisu stariji pisci i starije gramatike (iako i njih spominje) nego čisti lički narodni govor«, što ponavlja u »Pogledima na jezična pitanja u Dalmaciji u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda«, *Kolo* 8:9 (1966), str. 244.

Zaista je lički govor (ikavski) osnova Starčevićeve gramatike, s tim što ne smijemo zaboraviti da u njoj, kako sam spomenuo, nalazimo i u paradigmama oblike kojih nema u živom govoru, a evidentna su i odstupanja od ličkoga govora u akcentu.

Akcentat imperativa *dójdí* 10 odgovara dijál., gdje su drugi oblici prema *dóci*, *dóšā*, *dóšla*, *dóđēš*, ali rjeđe i *dóšā* (Novi).

2. Prezentski oblici *níknē* 10, *čřknē* 13, *stēgnē* 35, *mētnēš* 27 čitaju se prema dijalektu *níknē*, *čřknē*, *stēgnē*, *mētnēš*.

Aorist *napoménu^smo* 23, *opoménu^smo* 34.

3. a) Present *vidiš* 14 ima u dijalektu u svim licima kratki silazni akcentat: *vidím*, *vidiš* itd. Drukčije treba čitati *želiš* 3 (= *želiš*); znak ^s odgovara kratkom uzlaznom akc. u *gōri* 10 (= *gōri*), *bōli* 10 (= *bōli*), *ūmi* 10 (= *ūmi*).

Part. prezenta *neživúće*, pl. 28.

b) Present *stōjē* 22 i d. (pogrešno *stōjé* 22) u dijalektu *stōjē*, *dāržē* 14, tarče moraju imati uzlaznu intonaciju (*dřžē*, *trčē*), a *lōčū* 13, *zōbljū* 31, *haržū* 31 silaznu (*lōčū*, *zōbljū*, *řžū*). Dalje *bojím se* i *bōji se* 10 ne mogu imati promjene u akcentu (*bōjím se*, *bōji se*).

Drugi oblici: *tarčúcega* 12, *uzdaržéću* 13, *pristojécē* 25 — dosljedno pravilu.

4. a) Prema tipu *ljúbiti-ljúbim*, *báciti-bácim*, *sáđiti-sáđim* itd. Starčević daje među ostalim present *žúdiš* 12, *sníži* 71, *svitli* 16 (= *žúdiš*, *sníži*, *svitli*). Imperfekt ima akcentat *ljúbiah*, *ljúbiaše*, *ljúbiaše*, *ljúbiahomo*, *ljúbiahote*, *ljúbiahū* 59, a aorist *ljúbih*, *ljúbi*, *ljúbi*, *ljúbismo*, *ljúbiste*, *ljúbíše* 60. To je kao u knjiž. jeziku u kojem glagoli kojima infinitivna osnova ima dva sloga imaju u imperfektu silazni akcentat kao u prezentu (*ljúbljāh*), a u 2. i 3. licu aorista akcentat mijenjaju (npr. *bácih-báci-báci*). Promjenu u aoristu pisac ni ovdje ne unosi, a pluralni oblici imperfekta ne postoje u njegovu dijalektu.

U prezentu duljinu na posljednjem slogu prema paradigmi nalazimo i u drugih glagola: *trážimō* 17, *slúžimō* 14 (: *trážimo*, *slúžimo*).

Oblici *l*-participa odgovaraju dijalektu i književnom jeziku (*urésili* 3, *dičila* 10 itd.), a futur, dosljedno Starčevićevu prije navedenom pravilu, ima nepotrebnu duljinu (*odlúči će* 19).

b) Prezentski oblici *činíš* 12 (= *činíš*. jedanput bez akcenta *činíš* 12), *činí se* 29 (= *činí se*), *činē* 18 (= *činē*) odgovaraju dijalekatskom, ali se u Starčevićevu govoru ne da potvrditi 1. lice prezenta *činimō* 16 (= *činimō*, : *činimo*, dijál. *činimo*). (Prema *nahodim* 3 = *nāhodim* ima *nahodimō* 4 = *nāhodimo*). — Jedanput ima 3. lice pl. *vōdē* 11 (= *vōdē*), što u dijalektu nisam potvrdio, nego *vōdē*. Tome u prilog ide *vōdi* 11 (= *vōdi*).

Od drugih oblika dolaze: aorist *udāvi* 10, *učini* 16 (= *učini*, opet prema paradigmi dosljedno sa duljinom), *učinišē* 19 (dijál. *učinišē*, ovdje bi odgovarao znak ^s), *dovēdē* 11 (: *dovēde*); od *l*-participa za *priveo* 10 u dijalektu nema potvrde (*priveo*), *izopáčila* 31, *uteměljili* 3 (= *uteměljili*); particip prezenta *blúdec* 12 (= *blúdec* : *blúdecé*) i dalje dosljedno prema piščevu pravilu *ljubēci*, *ljubéca* 61, *vodécē* 12, *slúdecā* 27, *ishodécā* 28, 34 i bez duljine *ishodécū* 27, 32, *ishodécih* 35.

5. a) Od *imati* prezent glasi u paradigmi *imām, imāš, imā, imāmō, imātē, imajū* 55, što je dosljedno provedeno i na drugim mjestima: *imāš* 13, 22, *imā* 18, 19, 21, 22, 23, 27, 34, 38, 68, *imāmō* 16, *imajū* 3, 12, 18, 21, 29, 32, 34 (dakle dosljedno s duljinom na posljednjem slogu). Starčevićovo bilježenje odgovara dijalekatskom, gdje se za razliku od književnog jezika u prezentu akcenat infinitiva mijenja: knjiž. *imati-imām*, dij. *imati-imām, imāš, imā, imāmō, imāte, imajū*. Akcenat u Starčevića ne odgovara utoliko što ima u 1. licu plurala duljinu na drugom slogu. Još dolaze *imādē* (= *imādē*) 17, 13, 21, 30, *-ādū* 18, 34, što također odgovara dijalektu. Konstatirao sam rjeđe (Novi) i prezentske oblike s nepromijenjenim infinitivnim akcentom (*imām, imā*). Kao infinitiv redovno dolazi *imat*.

Prema dij. *uzest, uzmi, ūzmē, ūzinut* dolazi akcenat *ūzimām, ūzimāš, ūzimā*, što Starčević dosljedno prije iznesenom ne bilježi ispred označene duljine 62 (*uzimām, uzimāš, uzimā*). U pluralu opet daje dugi uzlazni akcenat, kojega nema u njegovu govoru: *uzimāmō, uzimāte, uzimādū* 62. — Duljina na drugom slogu u singularu daje razloga da se pretpostavi akc. *ūzimām*, ali ga nisam mogao potvrditi. Akcenat u pluralu ima analogiju u *dāmo-dādū*.

Prezentski oblici su dalje *ne znām* 23, *neznāš* 35 (: dij. *nē znām* itd.), *dādē* 18, *dādū* 17 (kao u dij. *dādē* itd.), *dājē* 19 (kao u dij. *dājē*).

Morām 15, *mōraš* 22, *mōrā* 10, 12, *morā* 21, *morajū* 21, 31 različito je akcentuirao, možda i zato što je slušao različite akcente, iako bi se onda radije bio opredijelio za jedan tip. U dijalektu je *mōrām, mōraš, mōrā, mōrāmō, mōrāte, mōrajū* (osim *mōrā* se samo jedanput sam zabilježio *mōrā se*), pa tako pišćev akcenat treba i čitati, iako su primjeri, kako se vidi, akcentuirani nedosljedno.

b) U ostalim oblicima Starčević škrto označuje akcenat. Glagol *imati* ne označuje u l-participu (55), imperativu (56), futuru (56), aoristu (55) i imperfektu (55) zadovoljavajući se jedino duljinom u 3. licu pl. imperativa (*neka oni imajū*), aorista (*imašē*) i imperfekta (*imahū*). — U aor. glagola *dati* jednako paradigma ostaje bez akcenta, jedino duljina dolazi na 3. licu pl. *dadošē* 64.

U part. prezenta ima akcente koje je lako potvrditi u dijalektu u glagola kojima nije dao nastavak. -i: *kārajūć* 62, *dāvajūć* 19, *mišajūć* 19, *spūštajūć* 12, *postāvljajūć* 33, *uzmūnāžajūć* 34 (u dijalektu s duljinom: *kārajūć* itd.), ali se drži svoga pravila u *imajūći* 4 i, kao prije, u deklinabilnim oblicima *dāvajūćim* 15, *zapovidajūćegā* 24.

c) Akcenat u prezentu *orēm, orēš, orē, orēmō, orētē, orū* 57 sugerira promjenu akcenta u 2. i 3. sg. i 3. licu pl., ali u dijalektu ti oblici glase *ōrēm, ōrēš, ōrē, ōrū*. Promjene nema ni u književnom jeziku (ali *ōru*, bez duljine u gramatici Brabec—Hraste—Živković II izd., 1954, str. 136). — Nikakav akcenat ne daje za imperfekt, ali se

taj oblik (unatoč neživim oblicima plurala *orahomo*, *orahote*) po općem piščevu bilježenju i prema dijalektu čitaju sa kratkim silaznim akcentom, iako nije naznačio duljine: *orah*, *oraše* (= *đrah*, *đraše*) 57.

Drugi oblici: *oruć* 59 (= *đruć*), ali *orući*, *oruća*, *oruće* 59, u skladu s prije rečenim, kao i *pišuć* 21, 22 (: *pišuć*) uz *pišuć* 62 (: *pišuć*) i *pišući* 62 po pravilu o dugom uzlaznom akcentu.

Od drugih glagola: *sapinjúći* 16. Dosljedno i dalje:

6. *dobívajúć* 27, ali *putujúći* 13, *zlamenujúće* 13. — Pored *imenujémò* 14 (= *imenujěmo*) promakao je pogrešan akcentat u *iménú-jemò* 15 i *obrazujú* 17 (umjesto duljine).

7. Present glagola *biti* u paradigmi (51) nije akcentuiran, i prema tome ne registrira promjenu akcenta u 3. licu sg.: *jěsam-jěst*. Aorist glasi *bih*, *bi*, *bi*, *bismo*, *bistě*, *bišě* 52 (prema dijalektu *bih*, *bí*, *bi*, čemu ide u prilog ovakvo bilježenje, ali se čuje i *bī*. U Starčevića »*Bi (bī) pak određeno*«).

Akcentat nije označen u l-participu *bio*, *-la*, *-lo* 53; pl. *bili*, *-la*, *-lo* 53, što potpuno odgovara dijalekatskom *bīa* ili *bīe*, *bīlo*. U dijalektu present 1. lice sg. glasi *jěsam*, zanijekani kondicional *ně bi*, a treće lice presenta *nije*. Starčević je to zabilježio u obliku *ně je* 3, 10, 11.

Oblici *būdēm*, *būděš*, *būdē*, *būdēmò*, *būdětě*, *būdū* 56 imaju u dijalektu svuda kratki silazni akcentat (*būdēm*).

Od glagola *htjeti* nema promjene u 2. i 3. licu sg. kao u dijalektu: *hoću*, *hoćěš*, *hoćě* 67 s duljinama na posljednjim slogovima prema dosada praćenim Starčevićevim navikama (u dijalektu *hoću*, *hoćěš*, *hoćě*). 3. lice plurala *hoćě* 67 stoji prema dijalekatskom *hoćě*. U dijalektu 3. lice zanijekano glasi *něće*.

I od ova dva glagola particip presenta ima već poznati akcentat: *budúći*, *-úća*, *úće* 53, *hotijúći* 68.

Present defektivnoga glagola *velim* ima u 1. licu pl. *velimo* 68, što se također ne da u dijalektu potvrditi (*velimo*).

*

Na kraju dodajem neke riječi koje su informativne s obzirom na kasnija akcentuiranja, kao i one u kojih se i danas javlja kolebljivost u akcentu. Usporediti ću njihov akcentat s akcentom u *Srpskom rječniku* Vuka Karadžića, Bgd (1935), 4. izd. (V), *Rječniku JAZU* (ARj) i od novijih u Benešićevu *Hrvatsko-poljskom rječniku*, Zgb 1949 (B). Radi lakšega snalaženja, akcentat im je prilagođen današnjem bilježenju.

bāština 11 — V i B *bāština*, ARj još i *bāština*
bogòljupstvo 17 — V i ARj *bogoljúpstvo*
blagodáran 3 — V, ARj i B *blāgodáran*

- bōlēst 36 — tako i V, ARj i B
civnik 96
dāvno 19 — tako i V, ARj i B
dalēko 18 — tako i V, ARj i B
doprīti 27 — *Pravopis MH-MS* (1960) ima ijek. oblik *dōprijeti*, kao B
dōklē 11 — V, ARj i B *dōklē*
dōnlē 75 — V i ARj *dōnlē*, B *dōnle*
dōvle 75 — V, ARj i B *dōvlē*
gōst 36 — tako i V, ARj i B (ne *gōst*)
govorēnje 15 — V, ARj i B *govōrēnje*
izdvōra 75 — tako i ARj
izgubljenje 18 — ARj *izgūbljēnje*
izvāna 75 — ARj i B *izvāna*
jūne 30 — tako i V, ARj i B (ne *jūne*)
Kārlovac 35 — V, ARj i B *Kārlovac*
kolōvoz 35 — V *kolōvoz*, B *kōlovoz*, *kolōvoz*
lāni 75 — V i ARj *lāni*, B i *lāni*
lōnčić 37 — tako i V, ARj i B (ne *lōnčić*)
lūdōst 36 — tako i V, ARj i B (ne *lūdōst*)
mōgūće 22 — tako V; B još i *mōgūcē*
mōžak 34 — tako ARj i B; V još i *mōžak*
ōkrićati (: *ōkrićē* 12) za razliku od *ōkrētati-ōkrēcēm* — V, ARj i B
ōkretati-ōkrečēm
ōpāk 31 — tako i V, ARj i B (ne *ōpāk*)
ōstāvljati (: *ōstāvljām* 3) — V, ARj i B *ōstavljati-ōstavljām*
ōtrov i *ōtrōv* 32 — V, ARj i B *ōtrov*
ōvan 27 — ARj *ōvan*; V, B *ōvan* i *ōvan*
plāština 11 — samo u ARj, bez akcenta
plōt 96 — tako i V, ARj i B (ne *plōt*)
ponāse 3 — samo u ARj, bez akcenta (»Iz vremena poslije Stulićeva rječnika nije se našlo nikakve potvrde«)
prāse 30 — V, ARj i B *prāse*
pōtrība 18 (Elend) — V, ARj i B nemaju
potvrđiti 19 — tako i V, ARj i B
pōstavljati (: *pōstavljāmo* 16) za razliku od *postāvljati-pōstāvljām*
— tako V, ARj i B
prītpostāvljati (: *prītpostāvljaju* 27) — ARj *pretpōstavljati-pretpō-*
stavljām B *pretpōstāvljati, -vljām*
prigībanje 22 — ARj *prigībati*, bez akcenta
putōvānje 12 — tako i V i ARj; B *putōvānje* i *putovānje*
rāzložno 19 — B *rāzložno*
rāskoš 12 — tako i V, ARj i B
rūbac 15 — V i ARj; B još i *rūbac*
rūža (: *rūžica* 11) — V, B *rūža*, *rūža*

sastavljati (: sastavljāmo, sastavljaju 17) za razliku od sastāvljati-
 sastāvļām — V, ARj i B sastavljati, -ljām
 senjski 24 — V i ARj senjski, B senjski
 slōvo (: slōvā 17) — V, ARj i B slōvo
 sūton 75 — tako i V, ARj i B
 šūnjka 32 (njuška) — V
 tāst 36 — V, B (ne tāst)
 tūmačiti (: tūmačīm 23) — V i B tumāčiti-tūmāčīm
 tūtnjiti (: tūtnjī 71) — V i B tūtnjiti
 tūžica 11 — V i B tūžica
 unūtra 75 — V; B unūtra
 uznošenje 16 — V i B uznōšenje
 večeras 75 — V i B (ne večērās)

V. Anić: DER AKZENT IN DER GRAMMATIK VON ŠIME STARČEVIĆ

Zusammenfassung

Das erste serbo-kroatische Vierakzentsystem wurde im Jahre 1812., unter Napoleons Herrschaft, von Šime Starčević in seiner Grammatik »Nova ričoslovica ilirička« dargestellt. In seiner Arbeit hat er seine ikawisch-štokawische Mundart aus der Umgebung von Gospić in Kroatien als Grundlage genommen.

Die vier Akzente bezeichnet Starčević mit drei Akzentzeichen, und zwar: 1) den heutigen kurzfallenden bezeichnet er nicht (*nebo* = *nēbo*), 2) den kurzsteigenden bezeichnet er mit $\hat{\text{}}$ (*dobrōta* = *dobrōta*), 3) den langfallenden als $\grave{\text{}}$ (*glās* = *glās*), 4) den langsteigenden gleich dem heutigen als $\acute{\text{}}$ (*kārati*). Die Quantität bezeichnet er mit $\grave{\text{}}$ (*ženē* = Gen. Sg. *ženē*). Davon gibt es sehr bedeutende Abweichungen in einer Reihe von Kategorien, wo sich die Bedeutung einzelner Zeichen nach der Stelle im Worte ändern kann, zB. vor dem Quantitätszeichen, wie im Gen. Pl. *nōkāta* = *nōkāta*.

Deshalb wäre es heute unmöglich so zu sprechen, wie Starčević es wollte und wie er in seiner Grammatik akzentuierte. Hier ist sein Akzent überall, wo es nötig war, auf Grund der Terrainforschungen rekonstruiert worden.

Der Akzent in Starčević's Grammatik ist neuštokawisch und entspricht im Grunde dem heutigen schriftsprachlichen, obwohl es Abweichungen gibt, besonders in Verbalformen. Die angeführten Akzente, die vom späteren Akzenturen in den Kategorien, wo die Normierung unseres Akzents als offen betrachtet werden kann, abweichen, erscheinen auch heute als normierte oder gebrauchte Dubletten (*bāština* : *bāština*).